

HET VOORTBESTAAN VAN DE TRADITIONELE SCHEIDINGS- LIJNEN EN HUN VOORNAAMSTE ACCENTVERSCHILLEN

Liliane VOYE en Jean REMY

Wanneer men de manier vergelijkt waarop verschillende problemen die iets te maken hebben met de arbeiderswereld (zoals de promotie van de vrouw, huisvesting, urbanisme en milieubeheer, immigranten) behandeld worden door de organen van de katholieke versus de socialistische zuil, dan stelt men een permanent essentieel verschil vast in hun benadering van de sociale realiteit. Voor de socialistische organisaties is het arbeidsmilieu het doorslaggevend element; op om het even welk gebied kan eender welke verandering slechts tot stand komen door een actie in verband met dit milieu. Voor de christelijke organisaties daarentegen is de sociale realiteit samengesteld uit een groot aantal structuren binnen de welke het er op aankomt distinctief te handelen. Deze verschillende benaderingswijze kan niet enkel verklaard worden door het verschillend cliënteel. Deze laatste op haar beurt schijnt te moeten begrepen worden vanuit een verschillende referentiefilosofie. Voor de socialisten is een verandering slechts mogelijk door de beheersing van het arbeidsproces middels een collectieve regeling en structurele veranderingen. Van christelijke zijde leidt de personalistische visie ertoe de kwaliteit van de relatie en

de persoonlijke inspanning te benadrukken; zonder dit kan geen enkele structuurverandering efficiënt zijn.

Eén van de specifieke kenmerken van de Belgische maatschappij is haar organisatie rond "zuilen" (Lorwin, 1966). Dit zijn constellaties van instellingen die de verschillende aspecten van het dagelijkse leven omspannen. Die instellingen zijn de plaats bij uitstek om de levensbeschouwing te bevestigen en de macro-sociale eisen tot uiting te brengen. Er bestaan op dit ogenblik drie "zuilen" die elk een ongelijk deel van deze omkadering voor hun rekening nemen : de katholieke zuil is de oudste, de volledigste, en in haar geheel genomen op nationaal vlak tevens de belangrijkste, gezien haar overwicht in het Nederlandstalige landsgedeelte; de socialistische zuil, wiens ontstaan teruggaat tot het einde van de XIXde eeuw, is nauw verbonden met de industriële opleving van België, voornamelijk dan in het Franstalige landsgedeelte waar zij trouwens nog steeds de eerste plaats inneemt; tenslotte is er de liberale zuil, duidelijk minder belangrijk, alhoewel zij in het onafhankelijke België als eerste is ontstaan. Elk van deze zuilen overkoepelt in verschillende mate tal van instellingen, gesitueerd op de meest uiteenlopende domeinen : politieke partijen, syndicaten, coöperatieven, ziekenfondsen, ziekenhuizen, scholen, jongerenbewegingen, volwassenenwerking, dagbladen... De katholieke zuil omvat daarenboven het hele organisatiesysteem van de katholieke Kerk, wat trouwens vaak leidt tot grote ambiguïteit en uitgesproken controverses, waaraan telkens de volgende vragen ten grondslag liggen: welke band bestaat er tussen de Kerk als instelling en de verschillende organen van de katholieke zuil ? Moet men de aanduiding "katholiek" gebruiken, of het ruimere "christen" ? Op welke specifieke eigenheid slaat de "K" van katholiek of de "C" van christen of christelijk in de benaming van de meeste instellingen waaruit deze zuil bestaat ? Moet die "C" of die "K" behouden worden, of is zij overbodig geworden ? (Voyé, 1979)

Dergelijke vragen werden vooral in de jaren zestig gesteld, periode van economische bloei en van crisis van de traditionele ideologieën. Men moet beseffen dat in België zowel de liberale als de socialistische zuilen, die beide rond een politieke partij

gestructureerd zijn, oorspronkelijk uitgesproken anti-klerikaal waren (CRISP, 1979) en, alhoewel zij tegenstrijdige economische doctrines voorstonden, elkaar in bepaalde omstandigheden vonden om blok te vormen tegen de "klerikalen". In de loop van de jaren 60 dook in Wallonië een nieuwe idee op : men zou die oude tegenstelling tussen klerikalen en antiklerikalen opgeven en nieuwe solidariteiten vormen volgens een andere scheidingslijn, met name deze tussen "democraten" en "conservatieven". De idee leek pertinent, te meer daar de traditionele scheidingslijn tot vreemde toestanden leidde. De verdedigers van het economisch liberalisme, radicaal gekant tegen elke vorm van staatsinterventie, en de "anti-kapitalisten", erfgenamen van het gedachtengoed van de Franse utopische socialistische uit de XIXde eeuw en van Proudhon, bevonden zich in elkaars gezelschap. Deze "tegennatuurlijke" partners gingen samen blok vormen tegen de katholieken, eveneens een vreemde verzameling, met conservatieven van liberale strekking en democraten die de meest vergaande socialistische ideeën aankleefden. Toen de katholieke partij - vanaf 1945 - haar voornemen uitte zich te deconfessionaliseren en de nadruk te leggen op haar democratische tendentie, en dit uitdrukte door van naam te veranderen (van "katholieke partij" naar "christelijke volkspartij"), probeerden ook de twee andere partijen een opening te vinden. De liberale partij doopte zichzelf in 1961 om tot "Partij voor Vrijheid en Vooruitgang", en sprak duidelijk de wens uit om onder de leiding van voorzitter Vanoudenhove alle aanhangers van het economische neo-liberalisme, zowel gelovigen als niet-gelovigen, bijeen te brengen. Dit bracht haar de aansluiting op van een aantal katholieken die zich steeds meer op hun ongemak voelden in een partij waarvan de democratische vleugel steeds sterker werd. Van haar kant schaarde de Belgische socialistische partij zich in 1969 rond haar leider Collard die alle democraten opriep een "Front van progressieven" te vormen waarin gelovigen en niet-gelovigen dezelfde strijd zouden strijden. Deze opening leverde de BSP/PSB echter maar heel weinig christenen op. Aan syndicale zijde was de toenadering duidelijker. Maar alhoewel er sindsdien tussen de beide syndicaten (het FGTV/ ABVV, socialistisch, en het CSC/ACV, christelijk) heel wat tactische akkoorden gesloten werden en er tal van acties in "gemeenschappelijk front" gevoerd werden -- de verschillen zijn op het vlak van de concrete eisen ogenschijnlijk bijna nihil -- behouden de beide grote Belgische syndicaten nauwgezet hun identiteit en brengen zij hun traditionele systeem van loyaliteit (t.o.v. hun partij) niet in het gedrang.

Over de redenen voor het voortbestaan van dergelijke solidariteitsvormen die de nu klassiek geworden links/rechts-tegenstellingen doorkruisen, kunnen verschillende hypothesen geformuleerd worden. De eerste vertrekt van het gewicht van de organisatiestructuren waarop elke zuil gegrondvest is: hun apparaten zijn zo verregaand uitgewerkt dat men zich nog moeilijk kan indenken hoe men ze zou doen samensmelten; zij stellen daarenboven zo'n groot volume aan arbeidsplaatsen voor en vormen zo'n belangrijk financieel netwerk dat toenadering niet alleen de rechtstreeks betrokken structuren ingrijpend zou veranderen, maar ook de gewoonten van de bevolking zelf. Deze "gewoonten" zijn immers vrij verregaand geïnstitutionaliseerd door akkoorden en "pacten", waarin bv. de arbeidsplaatsen in de openbare sector verdeeld en toegekend worden rekening houdend met de zuil waartoe de kandidaten - reëel of vermoedelijk - behoren. Deze redenering lijkt ons weliswaar waardevol, maar toch onvoldoende om de evolutie op langere termijn te verklaren. Waar een onmiddellijke en algemene invraagstelling van het zuilensysteem niet realistisch is zou het nochtans op langere termijn wel mogelijk zijn om tot een andere samenstelling te komen door stapsgewijze te werk te gaan, zonder radicale veranderingen van de structuren noch van de gewoonten. Maar op enkele losse initiatieven na, beperkt qua omvang en qua tijd, lijkt het er niet op dat projecten in die zin worden opgezet. De schuchtere pogingen tot toenadering die vooral op het niveau van de partijen en de syndicaten worden ondernomen, lijken daarenboven niet alleen slechts beperkt succes te kennen, maar beletten ook niet dat de eigenheid van elkeen steeds weer opnieuw benadrukt wordt.

Een tweede hypothese heeft betrekking op de rol van de "politieke machines" bij het vormen van "sociaal kapitaal" (Remy, Voyé, Servais, 1978: 245-247), d.w.z. de netwerken van betrekkingen van waaruit de controle van de verschillende elementen van de Belgische samenleving georganiseerd wordt. Het is inderdaad zonneklaar dat elke grote Belgische politieke partij onrechtstreeks alle sectoren van het economische, sociale en culturele leven van het land controleert, door op de verschillende sleutelposities telkens een van hun "mannelijks" te plaatsen, "oudgedienden" van de zuilen zelf. Dergelijke gang van zaken is voor de twee grootste partijen des te gunstiger daar, ondanks de meerderheid van de CVP-PSC op nationaal vlak, elk van beide één van de twee landsgedeelten domineert (de CVP, de Vlaamse Christelijke Volkspartij, Vlaanderen, en de PS, Parti Socialiste, Wallonië). Het komt er dus voor beiden op aan de andere te "ontzien" in de regio waar zij zelf de sterkste is, zodat haar partner ook ontzien zal worden in

de streek waar zij in de minderheid is. Dit leidt tot minutieuze doseringen van de partijvertegenwoordigingen in alle sectoren. Op die manier zetelen bv. in de raden van bestuur van industriële ondernemingen met staatsparticipatie en in de directie van de Nationale Bank mensen die tot de grote politieke families van het land behoren en die dus impliciet verondersteld worden deze te dienen. Zo worden met succes diverse drukingsgroepen gevormd, waarbij rond een zelfde technisch kapitaal mensen bijeen worden gebracht die tot de verschillende politieke families behoren, zonder dat zij daarom hun trouw aan de partij in het gedrang moeten brengen.

Net zoals de hypothese die vertrok van het gewicht van de organisatiestructuren, lijkt deze hypothese geen afdoende verklaring te bieden voor het blijven bestaan van de zuilen. De politieke machines, en het "sociaal kapitaal" dat daarmee verbonden is, spelen daarin ongetwijfeld een rol, maar dit lijkt ons slechts mogelijk in de mate waarin zij zelf ondersteund worden door iets dat minder tastbaar is, dat minder gemakkelijk in vraag kan worden gesteld door voluntaristische acties (1). Daarom willen wij, zonder de hierboven weergegeven hypothese te verwerpen, er een nieuwe formuleren, die naar ons inzicht omvattender is, en in ruime mate ontsnapt aan de expliciete en rationeel voorgestelde invraagstellingen.

Deze hypothese werd ons gesuggereerd door de convergentie van de resultaten van een aantal recente studies, waarin een aantal aspecten van de socialistische en de katholieke zuil met elkaar vergeleken werden, en waarin men bij de analyse van elk van deze aspecten een antwoord trachtte te vinden op de volgende vraag : zijn de gestelde prioriteiten bij welbepaalde objectieven inzake actie aan beide kanten dezelfde, en vindt men in de actie dezelfde connotaties terug ? Hierna volgt een overzicht van deze studies, waarbij de hoofdkenmerken van hun respectievelijke analyses worden weergegeven.

1. De emancipatie van de vrouw uit volkse middens

Het eerste voorbeeld halen wij uit een studie (Froidbise, 1977) waarin twee tijdschriften geanalyseerd worden, die zich alle twee richten tot vrouwen uit volkse milieus: het ene uitgaand van de vroegere "Ligue Ouvrière Féminine Chrétienne" ("Vie

Féminine"), het andere verbonden met de socialistische ziekenfondsen ("Femmes Prévoyantes"). De in 1975 verschenen nummers werden geanalyseerd op hun inhoud, volgens de inzichten van de socio-linguïstiek en vertrekkend van een overzicht van de verschillende thema's die telkens te maken hadden met de sociale emancipatie van de vrouw in de maatschappij. Er werden dus een aantal thema's weerhouden: de gezondheid, de opvoeding, het sociale leven en het werk, de cultuur, het recht, het feminisme; de buitenlandse politiek. Reeds bij het opsporen van de thema's kwam een duidelijk verschil aan het licht: naast deze gemeenschappelijke thema's bevat "Vie Féminine" artikels over drie onderwerpen die niet in "Femmes Prévoyantes" voorkomen, met name de godsdienst (de Maria-verering, de synode, Taizé ...), het huishouden (koken, tuinieren, woninginrichting, aankopen, schoonheid) en de zogenaamde "psychologische" problemen (problemen bij echtparen, de familie, de derde leeftijd ...); "Vie Féminine" heeft een lezersrubriek, "Femmes Prévoyantes" niet. Deze gegevens geven reeds een idee van wat uiteindelijk bevestigd zal worden als hét verschilpunt in beide benaderingen: in de wereldvisie van "Vie Féminine" is heel wat plaats voor de persoon en zijn talrijke specifieke kenmerken, meer bepaald deze die met "vrouwelijkheid" te maken hebben, terwijl de vrouw bij "Femmes Prévoyantes" slechts betekenis krijgt in de mate dat zij opgenomen is in de collectieve gegevens van tijd en ruimte, en voornamelijk in deze van de arbeid, waar het verschil tussen man en vrouw wordt opgeheven.

Het thema van de opvoeding bevestigt dit verschil. Terwijl beide tijdschriften de opvoeding beschouwen als een proces dat het kind tot ontplooiing en ontwikkeling moet brengen, en dit proces verstoord wordt door de eisen die de consumptiemaatschappij stelt, lopen hun overtuigingen uiteen wat de manier betreft om deze feitelijke toestand om te keren. "Femmes Prévoyantes" ziet de oplossing in de vernietiging van de structuren - o.m. de school, die de ongelijkheid in de samenleving in stand houdt - en in de oprichting van kinderdagverblijven en scholen die de evaluatiecriteria zullen veranderen en duidelijker naar verandering zullen streven dan dit in de gezinnen mogelijk is. In de gezinnen worden immers de bestaande ongelijkheden en de verwijzing naar de traditionele waarden passief aanvaard. "Vie Féminine" houdt zich daarentegen eerder bezig met de psychologische ontwikkeling van het kind, met verwijzing naar de verschillende plaatsen van inpassing van zichzelf (school, gezin) en van het gezin; deze diverse milieus worden niet voorgesteld als één systeem dat gevormd en gemanipuleerd wordt door de structuren, maar als verschil-

lende milieus die elk hun eigen verantwoordelijkheid hebben en die aansporen tot actie ter plaatse.

Dezelfde verschillen doen zich voor rond het thema van de gezondheid. Volgens "Femmes Prévoyantes" trachten de verschillende instellingen die de macht bezitten (bv. orde van geneesheren) de wetten in hun voordeel aan te wenden of verouderde morele normen op te leggen (wetgeving tegen de abortus bv.) aan de misdeelden, de slachtoffers van het systeem. Deze worden aldus tweemaal benadeeld: door de wetgeving en door de vooroordelen die de pers in stand houdt. "Vie Féminine" stelt echter meer belang in de manier waarop men een netwerk van menselijke relaties zou kunnen weven tussen de verschillende groepen die met gezondheid te maken hebben: degenen die zorgen behoeven en hun familie, de gezondheidswerkers (artsen, verpleegkundigen ...) en de ziekenfondsen die het geheel financieren. Het accent wordt trouwens gelegd op de noodzaak om kleine verzorgingsteams op te zetten die in nauw contact met de bevolking zouden staan, in de wijken of in de dorpen, en de mensen zouden helpen voor zichzelf in te staan, ook wat een geringer verbruik van zorgen en medicatie betreft.

In hun verslaggeving over een conflict (grève de la F.N.) dat in 1975 in het brandpunt van de sociale actualiteit stond, geven de beide tijdschriften de feiten zelf grotendeels op dezelfde manier weer, maar "Femmes Prévoyantes" en "Vie Féminine" tonen wel duidelijke verschillen wat de analyse van het conflict betreft. Voor het eerste blad is het hele conflict niet meer dan een van de vele voorbeelden van een strijd tussen tegengestelde belangen: de wereld van de arbeid en "rechts", gesteund door de regering. In deze strijd verschillen de werkende vrouwen niet wezenlijk van de mannen. "Vie Féminine" van haar kant legt vooral de nadruk op de logenstraffing van het feit dat de vrouwen slechts "meeloopsters" zouden zijn, niet in staat om zelf initiatieven te nemen: zij hebben echter wel doeltreffend meegewerkt aan de diverse syndicale acties, en in bepaalde gevallen zijn ze zelf voor de produktie gaan instaan. Verder zijn dergelijke conflicten voor "Vie Féminine" ook een gelegenheid om te herhalen dat de "vrouwen aan de haard" ook een belangrijke rol spelen in het maatschappelijke leven, omdat zij voornamelijk instaan voor de kwaliteit van het leven.

Naast het feit dat "Vie Féminine" ook belangstelling heeft voor de vrouw aan de haard als dusdanig, schenkt het ook aandacht aan de verschillende manieren waarop de vrouwen ingeschakeld

kunnen worden en actief kunnen zijn. Zo heeft het blad een vaste rubriek voor immigrantenvrouwen, en een speciale rubriek voor vrouwen van de derde leeftijd. Beide categorieën zitten in dezelfde situatie als alle andere vrouwen, maar hebben daarenboven een aantal specifieke ervaringen, en kunnen de beweging met een eigen inbreng verrijken. Zo luidt het althans in enkele persoonlijke getuigenissen waarin wordt aangetoond hoe belangrijk het is zelf zijn verantwoordelijkheid op te nemen.

In alle andere thema's die de twee bladen behandelen, vindt men dezelfde accentwisselingen. Voor het socialistische tijdschrift is de wereld in tweeën verdeeld: aan de ene kant "rechts", met de bazen, de regering, gesteund door de wetten, de instellingen en de vooroordelen; aan de andere kant, de wereld van de arbeid, waarin allen in dezelfde strijd gewikkeld zijn, mannen en vrouwen, ouderen en jongeren, Belgen en immigranten, en voor wie de sociale strijd in de ondernemingen het enige middel is om verandering te brengen. Voor het katholieke tijdschrift is de beweging slechts een bemiddelaar in een hervorming die maar tot een goed einde kan worden gebracht wanneer allen, en iedereen afzonderlijk, hun verantwoordelijkheid opnemen, en wanneer de sociale stijging zowel voor het individu als voor de gemeenschap geldt, zonder dat de eigenheid van cultuur, leeftijd, omgeving, gezinsverantwoordelijkheid, geografische plaats ... mag worden aangetast. Terwijl voor "Femmes Prévoyantes" de strijd tussen de machthebbers en de structuren die hen dienen radicaal en omvattend moet zijn, en vanuit de in de onderneming op het getouw gezette syndicale actie het hele systeem omver moet werpen ("Niet strijden voor meer rechtvaardigheid en gelijkheid, maar voor Rechtvaardigheid en Gelijkheid"), stelt "Vie Féminine" meer vertrouwen in een geleidelijke maatschappelijke hervorming, door de herontdekking van de "menselijke waarden die haar doen groeien" (vert.). Deze herontdekking veronderstelt dat elk afzonderlijk, waar hij ook is - en dus niet alleen in de onderneming, maar ook in het gezin, de wijk - zijn verantwoordelijkheid voor hemzelf en voor de anderen opneemt, deel gaat uitmaken van kleine kernen waar aan bezinning wordt gedaan, en van waaruit men uiteindelijk gaat ageren voor een betere wereld.

2. Collectieve huisvesting voor arbeiders

Terwijl men bij de vergelijkende studie over de thematiek rond de sociale emancipatie van de volkswrouw in een socialistisch en in een katholiek tijdschrift te werk is gegaan volgens socio-linguïstische methode, heeft men in dit onderzoek (Tixhon, 1978) gewerkt met een sociaal-historische analyse van de huisvesting voor de arbeider, beschouwd in relatie tot de verschillende ideologieën die aan het ontwerp en de bouw ervan ten grondslag lagen. Inderdaad, meteen na de revolutie van 1830 waarin België politiek onafhankelijk werd, uitte de burgerij haar bezorgdheid over de gevaren van de slechte huisvesting van de arbeiders, die massaal naar de steden en de industriële plaatsen trokken, en werkte zij verschillende voorstellen uit om naamloze bouwmaatschappijen te stichten, naar het voorbeeld van de Engelse "building societies". Alhoewel men nog op de wet van 1889 moest wachten voor dergelijk beleid enige vorm aannam, werd reeds in het midden van de XIX eeuw een model van arbeidershuisvesting van liberaal-burgerlijke inspiratie voorgesteld, dat overgenomen werd door de katholieke strekking (2), terwijl de socialistische beweging van haar kant gestalte gaf aan een alternatief project.

Ondanks het diagnostisch identieke karakter van de twee projecten, met een architecturaal model waarin de nadruk werd gelegd op de bevordering van de fysieke en morele hygiëne en op de relatieve afzondering van het gezin, vertonen beide modellen toch heel wat onderlinge verschillen. Een eerste verschil ligt in de financieringssystemen die worden voorgestaan, en die rechtstreeks verwijzen naar hun beider leerstellige basis. Het "liberaal-burgerlijke" model, uitgewerkt door Edouard Ducpétiaux, jurist, journalist en algemeen gevangenis-inspecteur, is gebaseerd op de dynamiek van het privé-initiatief dat, onder de dekmantel van een naamloze vennootschap, de nodige fondsen zou inzamelen om arbeiderswoningen te bouwen, en het geheel zou beheren d.m.v. een vergadering van aandeelhouders. Het socialistische model veronderstelt de oprichting van een nationale maatschappij met staatswaarborg, die de openbare fondsen zou doorspelen naar erkende bouwmaatschappijen.

Maar de verschillen reiken verder, verder ook dan de vrij gelijkaardige architecturale opvattingen, en hebben betrekking op de plaats van inplanting, en op de verhouding tussen de

huisvesting en de andere plaatsen waar het dagelijkse leven zich afspeelt.

De twee modellen vertrekken inderdaad van een tegengestelde voorkeursplaats van inplanting.

Het burgerlijk-liberale model zoals het door Ducpétiaux wordt gebracht, stelt uitdrukkelijk voor de arbeiderswoningen buiten, aan de rand van de stad op te trekken, waar niet alleen de bouwgrond goedkoper is, maar waar ook de onkosten voor levensonderhoud lager liggen en waar de gezondheidsvoorwaarden beter zijn. Volgens Ducpétiaux moet de arbeiderswoning integrerende werken en ertoe bijdragen dat de arbeiders, die van abnormaliteit "verdacht worden", de belangrijkste maatschappelijke waarden gaan overnemen, met name het creëren van een "privé"-sfeer rond de gezinskern, het respect voor de eigendom die beschouwd wordt als middel tot sociale stijging, de bevordering van de arbeid ter bestrijding van de armoede, en de erkenning van het winst oogmerk als gezonde stimulans. De ruimtelijke ordening van het liberaal-burgerlijk model beantwoordt daaraan, door de nadruk die gelegd wordt op het opdelen van het geheel in ééngezins-cellen en op hun omkadering door technische en ideologische voorzieningen zoals de school, de bibliotheek, de Kerk, die de arbeiders de burgerlijke waarden moeten inprenten.

Tegenover deze vorm van huisvesting, gescheiden van de plaats van arbeid en relatief autarkisch, staat het socialistische model. De socialistische beweging beschikte toen nog niet over de talrijke omkaderende instellingen zoals men ze langs burgerlijke en liberale zijde, en in dit geval voornamelijk bij de katholieken, aantrof. Volgens de socialistische visie moesten de werkmanswoningen bij voorkeur dicht bij de plaats van arbeid - ondernemingen en stadscentrum - worden ingeplant. Op die manier getuigt het socialistische model niet alleen van de voorrang die de socialistische leer aan de beroepsactiviteit toekent - gezien als enige plaats van werkelijke strijd en radicale omvorming van de maatschappij - maar maakt dit model het tevens mogelijk om de invloed van de arbeid te verlengen naar de tijd en ruimte die buiten de arbeid vallen. Daardoor kunnen ook deze gecontroleerd worden door de pas verworven socialistische structuren, met name het volkshuis en vooral het syndicaat. Dit laatste kon dan de eisen bundelen die zowel op de plaats van arbeid zelf als erbuiten opdoken, en ook buiten de onderneming de idee van een op algemene klassenstrijd gebouwde maatschappij weerklank doen vinden, met de arbeidersstrijd als enig mogelijke oplossing.

Wij stoten hier rechtstreeks op een van de meest duidelijke verschillen in de manier waarop de thema's uit het dagelijkse leven in de twee hoger vermelde tijdschriften werden aangepakt: de katholieke strekking onderkent meerdere milieus, wat inzake sociale huisvesting dicht aansluit bij het liberaal-burgerlijke model, terwijl de socialistische strekking kiest voor een exclusieve benadering via de arbeid.

3. Het probleem van de stadsontwikkeling

Verwijzend naar de titel van een beroemd werk van Castells (1972), wordt in deze studie de vraag gesteld naar de manier waarop de christelijke en socialistische arbeidersbewegingen betrokken zijn bij de stadsontwikkeling (Gailly, 1978).

Meteen springt een essentieel verschil in het oog. Vanaf 1968 pakt de Christelijke Arbeidersbeweging het thema van de stedenbouw grondig aan, via de problemen inzake ruimtelijke ordening en het grondbeleid. Het probleem van de huisvesting wordt benaderd vanuit deze globale visie en opgedeeld in een aantal deelproblemen: maatschappelijke segregatie (onderscheid naar sociale status), anarchie in de bouw, gebrek aan openbare nutsvoorzieningen ...; meteen ook wordt de idee van een meer democratische ordening van de ruimte gelanceerd, met overleg en inspraak van de burgers. Later gaat de MOC (Mouvement Ouvrier Chrétien) haar objectieven diversifiëren met thema's als renovatie, milieu, vermenging van de stedelijke functies, de kwaliteit van het leven ...

De socialistische benadering vertrekt voornamelijk van de huisvesting en onderstreept het tekort aan openbare voorzieningen, met bijzondere nadruk op het openbaar vervoer. Het is pas in zijn "plan 1976-80" - d.i. tien jaar later dan de MOC - dat de FGTB ruime aandacht besteedt aan ruimtelijke ordening en aan grondbeleid, met voorstellen om de speculatie te bestrijden door de oprichting van communale of intercommunale regioën (maatschappijen). Daarbij wordt geëist dat het openbaar vervoer geleidelijk aan kosteloos zou worden. Uit deze eerste differentiëring springen meteen een aantal elementen naar voren. Ten eerste heeft de MOC al zeer vroeg aandacht voor de stedenbouwkundige problemen en alle aspecten ervan terwijl langs socialistische zijde de reflectie voornamelijk wordt

gericht op de problemen inzake huisvesting. Het lijkt ons dat men hierin bij de christenen voornamelijk een uiting moet zien van hun aloude traditie om het plaatselijke leven te omkaderen vanuit de parochie en haar diverse diensten, terwijl de socialistische beweging, gegroeid uit de eisen om betere arbeidsvoorwaarden, minder gericht is op alles wat niet met het beroepsleven te maken heeft. Ze besteedt daar in eerste instantie slechts aandacht aan in zijn meest concrete aspecten, die rechtstreeks te maken hebben met de "voorwaarden tot reproductie van de arbeidskracht": de huisvesting.

Het element huisvesting wordt in de socialistische visie vaak geassocieerd met drie zaken: de kwantitatieve en kwalitatieve ontplooiing van het openbaar vervoer dat in staat voor de verbinding woonplaats-werkplaats, de arbeidstijdverkorting die de leefomstandigheden verbetert, en ten derde de arbeidszekerheid, die in dit geval geografische mutaties moet voorkomen. Van socialistische zijde maakt men zich dus zorgen over de breuk tussen werkmilieu en leefmilieu, en over de exodus-verschijnselen die er het gevolg van zijn. De Christelijke Arbeidersbeweging benadrukt andere aspecten van de huisvestingsproblematiek, zoals b.v. de noodzaak om de bouwwijze aan te passen aan de specifieke noden van bepaalde bevolkingscategorieën zoals grote gezinnen, bejaarden, immigranten. Ook wordt het belang van de wijk centraal gesteld: de wijk als dé plaats bij uitstek voor contacten, tussenkomsten, acties.

De benadering van de twee bewegingen loopt in dezelfde zin nog verder uiteen in het geheel van de elementen die met huisvesting geassocieerd worden. Langs socialistische zijde geniet de verhouding tewerkstelling-huisvesting duidelijk alle aandacht, met bijzondere nadruk op de mobiliteit van de tewerkstelling: economische moeilijkheden in de streek kunnen gedwongen verplaatsing van de verblijfplaats voor gevolg hebben; het komt er dus op aan in elke streek te zorgen voor arbeidsplaatsen, voldoende in aantal om de daar verblijvende mankracht op te slorpen; het volgens de functie opdelen van de ruimte, waar plaats van arbeid losgekoppeld wordt van plaats van verblijf, moet zo goed mogelijk gecompenseerd worden door het inrichten van openbare transportnetten, waarbij de economische en psychologische kosten van het pendelen tot een minimum moeten beperkt worden.

Alhoewel de Christelijke Arbeidersbeweging niet ongevoelig blijkt te zijn voor deze aspecten van het probleem, stelt zij rond het probleem van het stedelijke en de huisvesting nog

heel wat andere vragen, die er volgens haar nauw verband mee houden: zo veronderstelt bv. de bescherming van de gezondheid dat men lid wordt van verbruikersorganisaties, en dat de functie van de huisarts gehewaardeerd wordt; verder zijn er nog de instellingen voor "permanente vorming" die de sociale ongelijkheden, uitvloeisels van het onderwijssysteem, beetje bij beetje ongedaan moeten maken ... Kortom, aan christelijke zijde vormen het probleem van de verstedelijking en het probleem van de huisvesting - om maar een nog beroemder titel te vermelden (Engels, 1969) - een gelegenheid om te wijzen op heel wat lacunes in onze maatschappij, die de problemen i.v.m. de arbeid weliswaar in zich dragen, maar ze tevens ver overschrijden.

Een laatste aspect toont duidelijk het verschil aan tussen de actie en de voorstellen van de socialistische partij en het socialistisch syndicaat enerzijds, en deze van de Christelijke Arbeidersbeweging anderzijds, met name de middelen die aangewend moeten worden om tot de "ruimtelijke ordening" te komen die beide strekkingen voorstaan. Voor de socialisten is de zaak duidelijk: de veranderingen in de ruimtelijke ordening zijn nauw verbonden met het behoud en de verdediging van de tewerkstelling, en de huidige situatie moet doorbroken worden via controle en interventie door de politiek, meer bepaald door de gemeentepolitiek. Het komt er dus op aan om met de hulp, en onder de leiding van deze laatste, structuren in het leven te roepen die de verhouding tot het ruimtelijke in het algemeen, en tot het stedelijke in het bijzonder, zullen wijzigen. Een bijzonder waardevol instrument om dit te verwezenlijken zijn de grondregieën die de grondspeculatie moeten bestrijden en de openbare, hoofdzakelijk gemeentelijke, mandatarissen het beheer over de grond moeten toevertrouwen, dat dus buiten de belangen van de privé-sector gehouden moet worden. De Christelijke Arbeidersbeweging legt daarentegen meer de nadruk op de noodzaak om alle burgers voor deze kwesties te interesseren en hen ertoe te brengen zelf de problematiek rond het stedelijke in handen te nemen. In dat perspectief heeft zij de inwoners op alle niveaus gemobiliseerd voor een openbare enquête betreffende de uitwerking van de gewestplannen. En inderdaad, vooral in Wallonië hebben de inwoners van elke wijk het plan kunnen inkijken dat op hen van toepassing was, en zij hebben er hun eventuele kritiek kunnen op geven. Het is in dezelfde zin dat de Christelijke Arbeidersbeweging eist dat elk project inzake ruimtelijke ordening verplicht aan de wijkcomité's wordt voorgelegd, welke bevoegd zijn voor, en noodzakelijkerwijze betrokken zijn bij elk overleg dat betrekking heeft op maatregelen die raken aan de kwaliteit van het leven.

Het komt er dus voor de beweging niet alleen op aan zelf voorstellen in te dienen, maar men wil ook de besluitvorming terzake "democratiseren".

We stoten hier op het thema van de doeltreffendheid van de individuele en collectieve actie, en de impliciete weigering van een soort van Staat-Voorzienigheid, waarin niemand nog een inspanning moet doen, en waar men niet langer alleen samen én elk afzonderlijk op actieve wijze voor de toekomst zou moeten instaan (3).

4. De gastarbeiders

In een andere studie (Bodarwé, 1979) worden we nogmaals geconfronteerd met convergerende resultaten; het betreft met name de studie over de syndicale participatie van de gastarbeiders in de onderneming, waarin het "discours" van de twee grote Belgische syndicaten - het christelijke (CSC - ACV) en het socialistische (FGTB - ABVV) - getoetst wordt aan een aantal indicatoren over de syndicale praktijk van deze groep werknemers.

Uit een vergelijking van de teksten die beide syndicaten produceren, komt meteen een fundamenteel verschil naar voren. Bij de FGTB vindt men slechts weinig materiaal betreffende de gastarbeiders, met uitzondering van een "technische handleiding". Alhoewel er voor de FGTB wel degelijk verschillen bestaan tussen Belgische en buitenlandse werknemers, zijn zij in essentie terug te brengen tot technische aspecten. Het betreft problemen die verband houden met het verschil in taal, of met een gebrekkige kennis van de Belgische instellingen. Verder beschouwt de FGTB de Belgische en de vreemde arbeiders als leden van een en dezelfde arbeidersklasse. Voor de CSC echter is dit eerder een doel dat bereikt moet worden dan een reeds verworven feit.

De CSC legt immers steeds de nadruk op de eigenheid van de gastarbeiders, en op het eigen karakter van de verschillende nationaliteiten. Op structureel plan komt dit tot uiting in het bestaan van tien nationale afdelingen, georganiseerd op regionaal en nationaal Belgisch vlak. De CSC meent daarenboven dat de gastarbeiders niet alleen op cultureel vlak van de

Belgische werknemers verschillen, maar ook nog dat hun elke syndicale traditie ontbreekt. Dit zowel doordat zij heel vaak uit landelijke gebieden afkomstig zijn waar de arbeid nog sterk patriarchaal georganiseerd is, als doordat zij vaak komen uit landen waar de syndicale structuren onbestaande, zwak of verzwakt zijn (4).

De CSC legt er daarenboven de nadruk op dat zij alle belangen van dit deel van de arbeiders wil behartigen, en zich dus niet wil beperken tot het strikt beroepsmatige. In dit perspectief verwerpt de CSC alvast de acculturatie of de culturele assimilatie, maar verkiest zij wat zij culturele integratie en samenwerking noemt. Om dit objectief te verwezenlijken, heeft zij een reeks eisen opgesteld die het eigen culturele patrimonium van elke nationaliteit moeten vrijwaren, stimuleren en verspreiden. Een van die eisen is bv. het aanleren van de eigen oorspronkelijke taal, naast een van de beide landstalen; verder het maken van eigen radio- en TV-programma's, een beleid van subsidiëring en faciliteiten voor de oprichting en de werking van eigen culturele centra, het inlassen van elementen uit de cultuur van de immigranten in de onderwijsprogramma's van de Belgische leerlingen, de mogelijkheid om vrij de eigen godsdienst te belijden (5), enz.

Het is interessant om na te gaan welk standpunt het best beantwoordt aan de verwachtingen van de gastarbeiders zelf: dat van de FCTB die de nadruk legt op het behoren tot dezelfde sociale klasse en die van mening is dat dit de culturele verschillen doet vervagen en zelfs verdwijnen, of integendeel dat van de CSC die ook wel de klassebelangen behartigt maar toch de interne verschillen onderstreept. Het resultaat van de sociale verkiezingen voor het mandaat van afgevaardigde in de ondernemingsraad en voor de comités voor veiligheid en hygiëne, is daarbij een goede indicator. Uit wat zich heeft voorgedaan bij de sociale verkiezingen van 1975, de recentste waarmee in de hier aangehaalde studie gewerkt werd, blijkt dat een onderscheid gemaakt moet worden volgens de situatie: "De gastarbeider legt sterker de nadruk op zijn eigenheid als migrant (door te stemmen voor een kandidaat die eveneens migrant is) wanneer hij meer wordt uitgebuit, d.w.z. wanneer zijn nationale of etnische eigenheid aanleiding geeft tot een arbeidssituatie die minder gunstig is dan voor de eigen arbeiders. De arbeider stemt dan als immigrant voor een syndicaal afgevaardigde, want hij ziet zijn nationaliteit als de belangrijkste vector van de discriminaties waarmee hij in de onderneming geconfronteerd wordt. Wanneer echter zijn nationaliteit of zijn etnische eigenheid niet gesanctioneerd wordt

door discriminaties in zijn werksituatie, dan ziet de gastarbeider zichzelf in de eerste plaats als arbeider, en speelt de nationaliteit van de kandidaten voor de sociale verkiezingen niet langer een belangrijke of doorslaggevende rol. De stem wordt dan minder het middel tot uiting van de sociale wil van de vreemdeling dan van de arbeider. Daaruit vloeien mogelijke verschillen voort in de actie die een gastarbeider en syndicaal afgevaardigde voert op het niveau van de onderneming: in het eerste geval is hij gemandateerd om de belangen te behartigen van een specifieke groep arbeiders; in het tweede geval kan het gebeuren dat de algemene belangen van alle werknemers van de onderneming gedeeltelijk de plaats gaan innemen van de specifieke problemen, die minder dringend geworden zijn." (vert.) (Spineux, 1981).

Het lijkt dus zo te zijn dat bij de gastarbeider, tenminste in de eerste immigratieperiode of zolang hij wordt belast met zwaar en moeilijk werk dat de Belgen liever niet doen, de nationale, etnische en culturele eigenheid zwaarder zal wegen dan de classesolidariteit, zoals de CSC denkt. Hoe kan het ook anders als men vaststelt dat deze eigenheid de gastarbeider daadwerkelijk veel nadelen bezorgt, zowel in zijn beroepsleven als daarbuiten, waar hij regelmatig geconfronteerd wordt met krantekoppen waarin de aanduiding "vreemdeling" slechts zelden wordt weggelaten als het om misdrijven gaat, en waar hij vaak genoeg stoot op meldingen op de ruiten van cafés of andere gelegenheden die de vreemdelingen "aanraden" buiten te blijven ...

*

* *

De vermelde onderzoeken - men zou er nog andere kunnen aanbrengen, evenals elementen uit minder gerichte observaties die in de zelfde richting gaan - hebben het blijven bestaan aan het licht gebracht van een essentieel verschil in benadering van de sociale realiteit door de structuren van katholieke huize enerzijds, en door deze die deel uitmaken van de socialistische zuil anderzijds. Dit verschil heeft betrekking op het feit dat in alle geanalyseerde gevallen de socialistische structuren het werkmilieu beschouwen als het hiërarchiserende milieu, waarvan de andere omgevingen afhangen en van waaruit ze

georganiseerd en gesitueerd worden. Dit prioritaire karakter is in zekere zin inherent aan het werkmilieu en vloeit rechtstreeks voort uit een leer die denkt in termen van klassenstrijd, waarbij de klassen elkaar radicaal en in hun geheel zijn tegengesteld. De christelijke structuren delen dit standpunt niet. Alhoewel bepaalde geledingen ervan ongetwijfeld steeds meer en meer in termen van klassenstrijd gaan denken (het zijn niet die geledingen die momenteel het meeste succes kennen (6)), beschouwen zij de sociale werkelijkheid als een samenstel van meerdere levensomgevingen die, alhoewel ze meervoudige maar met elkaar verbonden tonelen van strijd zijn, toch ook hun onmiskenbare eigenheid hebben die gerespecteerd en in overweging genomen moet worden. Is dat inderdaad niet wat blijkt uit de vier hier kort samengevatte studies? De vergelijking tussen de twee tijdschriften toont aan dat voor het socialistische blad de sleutelvraag luidt: hoe betrekken we de vrouw in de onderneming, dé plaats van actie in de sociale strijd, en hoe bevrijden we haar daartoe van de belemmeringen die het huishouden met zich mee brengt? In het christelijke blad ligt de nadruk helemaal op de vraag hoe de vrouw actief kan worden aangezet tot een "nieuwe levensstijl", door zich in talrijke, eveneens bepalende (determinerende?) activiteiten in te schakelen. Zo bleek tevens uit de studies over de stadsontwikkeling en over de sociale huisvesting dat, vanuit socialistisch standpunt, het werkmilieu het verplichte referentiepunt is voor de evaluatie en de controle van de rest, terwijl in de optiek van de christelijke structuren de leefomgeving, met alles wat daarbij komt, haar eigen autonomie heeft en in het leven van vandaag het meest betekenisvolle milieu kan zijn van waaruit naar het werkmilieu verwezen wordt, maar niet omgekeerd. Tenslotte wordt in de tekst over de plaats van de gastarbeiders in de syndicale beweging aangetoond dat het socialistische syndicaat ernaar streeft alle verschillen te versmelten in de klassengelijkheid, terwijl het christelijke syndicaat wijst op het bestaan van specifieke vormen van solidariteit die men moet helpen tot uitdrukking komen binnen, of zelfs naast, de solidariteit der klassen.

Deze verschillende benadering van de sociale realiteit door instellingen die - en dit mag toch even onderstreept worden - min of meer verbonden zijn met de arbeidersbewegingen, is misschien gedeeltelijk te verklaren vanuit het verschil in recrutering van deze bewegingen. Van socialistische zijde richt men zich meer tot de grote ondernemingen uit de grote produktiesectoren (staal- en metaalindustrie bv.) en de werknemers uit de openbare sector. De katholieke zijde recruteert meer in de kleine en middelgrote ondernemingen en in meer

gediversifieerde sectoren, waarin men - in het verleden althans - minder syndicaal actief was (Spineux, 1981). Het verschil in cliënteel dat men bij voorkeur aanspreekt zou dus een verklaring bieden voor het verschil in doel en in middelen. Dit speelt ongetwijfeld wel degelijk een rol, maar zonder deze manier van voorstellen geheel af te wijzen, kan men ze toch net zo goed omkeren, en zich afvragen of het niet het verschil in doel en middelen is dat een ander cliënteel aantrekt ...

Zonder dat wij de invloed van de aard van het cliënteel op de aard van het project willen ontkennen, lijkt het ons toch dat dit laatste voornamelijk geduid wordt door de filosofie van waaruit men vertrekt. Deze leidt langs beide kanten tot een verschillende kijk op wat de bron en het doel van een ideaal sociaal leven is. Langs socialistische zijde bestaat het gevoel dat eenmaal men het arbeidsproces beheerst d.m.v. een collectieve regeling, de weg open staat naar een algemene verandering en verbetering van de kwaliteit van het leven. Langs christelijke zijde blijft er een soort van personalistische traditie leven (7) die, zelfs wanneer zij zich tracht te verenigen met een meer collectieve benadering die sterk op structuren steunt, toch de nadruk blijft leggen op interpersoonlijke relaties, maar ook op de kwaliteit van de personen zelf, zonder dewelke de structuren, volgens hen, niet dezelfde doeltreffendheid zouden hebben. In de katholieke visie vormt het probleem van de relatie met de andere, en van de persoonlijke inzet die tot uiting komt in de verschillende actievormen, hét sleutelement tot de omvorming van de maatschappij; men erkent wel degelijk dat dit relationele aspect verknoeid kan worden, en het ook is, door bepaalde sociale structuren die ongelijkheid en uitbuiting met zich brengen. Het komt er dan op aan deze elementen van bederf weg te snijden, en collectieve structuren op te bouwen waarin men een leven kan leiden waarin het handelen, dat relaties creëert (8), niet in hoofdzaak in de onderneming gebeurt, maar in alles wat trouwens "de levenskunst" uitmaakt: de familie, de opvoeding, de cultuur, de vrije tijd - en wat men kan samenbrengen onder de noemer "het particuliere" (Remy, 1973).

Volgens ons moet deze houding geduid worden tegen de achtergrond van de compromis-situatie waarin het katholicisme zich in deze kapitalistische maatschappij bevindt, die immers een samenleving is waar de arbeidsmoraal centraal staat. Dit doet veronderstellen dat de essentiële zaken zich afspelen op het niveau van de arbeid, van de discipline die daarmee gepaard gaat, van de plaats waar die arbeid uitgeoefend wordt, en van de instellingen die er de uitdrukking van zijn. Maar bij

nadere beschouwing is het katholicisme, dat zich weliswaar tegen de luiheid kant, nooit een godsdienst geweest die aan de arbeid een voorkeursplaats toekende. Men kan zelfs verder gaan en stellen dat de arbeid als straf ("Ge zult uw brood verdienen in het zweet uws aanschijns") een idee is die impliciet deel blijft uitmaken van haar filosofie. Dit in tegenstelling tot het protestantisme dat, zoals Weber heeft aangetoond, een vorm van geestesverwantschap vertoont met het kapitalisme. Het katholicisme heeft altijd meer aandacht besteed aan de familie of aan het plaatselijke dan aan de andere omgevingen, en zeker dan aan de arbeid; wat prioritair staat is de kwaliteit van het subject dat zich handelend uitdrukt in talrijke vormen van handelen, waarvan het beroep er slechts één is. Is het niet dat wat bv. ook aangetoond wordt door de grotere traditie die het katholicisme heeft inzake gezinsmoraal dan inzake sociale moraal, zodat het katholicisme ook vandaag nog gevoeliger blijkt te zijn voor de schendingen van de eerste dan voor de inbreuken op de tweede ?

Dit laatste punt brengt ons tot een ander aspect dat de opgegeven verschillen verder duidt. De socialistische zuil werd opgericht naar aanleiding van de arbeidersproblemen rond de industrialisering, terwijl een aantal elementen van de christelijke zuil toen reeds bestonden. Dit is bv. zeker het geval voor de polyvalente omkadering die de parochie als territorium bood: naast haar specifiek religieuze rol stond de parochie in voor tal van aspecten uit het dagelijkse leven, gezinsleven, onderwijs, cultuur en vrije tijd, economische activiteiten, zorg voor marginalen ... Vanuit een territoriale organisatie werd de menselijke realiteit in al haar dimensies omvat, waarbij het beroepsleven slechts één aspect van die multi-dimensionale realiteit was. Het kan dus geen verbazing wekken dat die traditie ook nog vandaag tot uiting komt en doorweegt in de vergelijking met de homologe structuren van de socialistische zuil, waar alles gecentreerd en verklaard wordt vanuit het beroep.

De christelijke ideologie stelt trouwens de problemen liever niet in termen van dichotomie en antagonisme der klassen, maar is veeleer voorstander van het consensusmodel, dat beter aansluit bij het universalistische en broederlijke beeld dat zij zich in het algemeen toeschrijft. Het zou, zo gezien, weinig steekhoudend zijn om van de beroepsactiviteit de hoofdreferent te maken, in de mate dat de conflicten zich op dat vlak het duidelijkst gesteld hebben en nog stellen (zelfs indien sommigen sinds enkele jaren benadrukken dat het sociale conflict zich daar niet toe beperkt, maar ook tot uiting komt op andere

domeinen, zoals bv. de school, de verstedelijking, de consumptie). De nadruk die men eerder op consensus dan op conflict legt, past trouwens beter in de maatschappij van de middenklasse die de Belgische samenleving is. Dit is een samenleving waar de idee van de mogelijkheid tot sociale stijging en de idee van het "welzijn van de gemeenschap" sterk worden aangekleefd. Gelijklopend daarmee is de fierheid tot de arbeidersklasse te behoren sterk verzwakt onder de druk van de stijging van het levensniveau en van het belang dat men de consumptie toekent bij het bevestigen van zijn identiteit.

Nog één woordje om de verschillen in sensibiteit en voorgestelde acties die wij in voorgaande pagina's nader hebben toegelicht, enigszins beter te duiden. Wij hebben herhaaldelijk de neiging onderstreept van de "socialistische zuil" om vertrouwen te stellen in het politieke - de Staat en de gemeente. Alhoewel de politiek soms beschouwd wordt als een instrument dat ten voordele van de heersende klasse gebruikt wordt, lijkt hij toch ook het middel te zijn (dat reeds verworven werd of nog veroverd moet worden) om de klasseprivileges af te schaffen en een einde te stellen aan discriminatie en onrechtvaardigheid. Daartegenover streven de katholieke organisaties, die weliswaar door de overheid erkend willen worden, er toch in eerste instantie naar gezien en erkend te worden als organisaties die deel uitmaken van de samenleving der burgers (en worden zij meestal als dusdanig beschouwd). Het mag dan ook geen verbazing wekken dat zij eerder vertrouwen stellen in de doeltreffendheid van de persoonlijke inzet dan in de bureaucratie die men vaak met openbare diensten associeert ...

Wanneer we al deze hypothesen met elkaar in verband willen brengen, komen we tot een kort besluit, in de vorm van een vraag: leveren de kenmerken zelf, die we hebben voorgesteld als kenschetsend voor de katholieke zuil in dit land, geen verklaring op voor het relatieve succes van heel wat elementen van deze zuil, ondanks het feit dat de religieuze praktijk er op achteruit gaat? Als het antwoord bevestigend is, moet dit succes eerder in instrumentele termen dan in termen van identificatie geïdentificeerd worden: de voorkeur die de katholieke zuil momenteel vaak geniet, komt voort uit het feit dat zij beter lijkt te beantwoorden aan de verwachtingen en de waarden van de moderne mens (personalisme - meerstandenmaatschappij - leven buiten de beroepssfeer - burgerlijke samenleving), zodat het willen behoren tot die zuil niet in de eerste plaats beschouwd moet worden als een uiting van het katholiek- of christen zijn.

NOTEN

- (1) Wij bedoelen daarmee niet dat alles wat met de organisaties verband houdt door voluntaristische acties beheersbaar en controleerbaar is, maar alleen dat de "top" van een organisatie een bepaalde richting kan voorstellen, wat nog niet betekent dat hij daarmee ook alle gevolgen in handen heeft. Wij willen alleen maar zeggen dat het voluntarisme voor andere aspecten - met name de culturele - een illusie is, tenminste toch op korte termijn.
- (2) De katholieke wereld staat in deze zaken, en vooral wat deze periode betreft, inderdaad dichter bij dit "burgerlijk-liberale" model dan bij het alternatieve socialistische model, omdat het er de meerpoligheid van zijn preoccupaties in terugvindt.
- (3) Men heeft er trouwens in meerdere geschriften al vaker op gewezen dat het feit dat de "katholieke wereld", ongeacht de projecten en de verklaringen van bepaalde van haar instanties, eerder geneigd is tot een houding van overleg, die eerder berust op een harmoniemodel dan op een conflictmodel.
- (4) België bereikt met name een hoge graad van syndicalisering: in 1976 behoorde 71 % van de arbeiders tot een vakvereniging.
- (5) Hierbij weze opgemerkt dat de Belgische staat sinds enige tijd niet alleen tussenkomt in de financiering van de bedieners uit de katholieke, protestantse en joodse godsdienst, maar ook van de mohammedaanse cultus.
- (6) Volgens het in voetnoot 2 vermelde artikel is het bv. zo dat jongerenbewegingen zoals het JOC (Jeunesse Ouvrière Chrétienne) die sinds enige tijd een koersverandering hebben doorgevoerd en duidelijk voor klassenstrijd gekozen hebben, naar hun eigen zeggen hun ledenaantal zien dalen.
- (7) Over het concept "personalisme" zie: Theologisch Lexicon voor de Praktijk - Handboek bij het gebruik van de nieuwe Katechismus - Deel X - Uitgeverij Paul Brand, Hilversum, 1970, pp. 35-36; zie ook Emmanuel Mounier, Le Personnalisme, PUF, Coll. Que sais-je ?, nr. 395.

- (8) Interessant is dat de nadruk die gelegd wordt op de herontdekking van de "relatie" ook te vinden is bij hedendaagse auteurs die duidelijk ver afstaan van de "katholieke wereld". Dit is bv. het geval voor Jacques Attali die in zijn werk La parole et l'outil (Ed. PUF, Coll. Economie et liberté, Parijs, 1975), pleit voor de oprichting van een relationele samenleving waar de "communicerende mens" centraal staat, en die volgens hem alleen in socialistisch perspectief tot stand kan komen.

BIBLIOGRAFIE

- ATTALI, J.,
1975 La parole et l'outil, Coll. Economie et liberté, P.U.F., Paris.
- BOWARDE, R.,
1979 La participation syndicale des travailleurs migrants au niveau de l'entreprise, licentiaatsverhandeling U.C.L.
- CASTELS, M.,
1972 La question urbaine, Ed. Maspero, Coll. Textes à l'appui, Parijs.
- C.R.I.S.P.
1979 Les partis politiques en Belgique, Ed. revue et augmentée, nr. 10.
- ENGELS, F.,
1969 La question du logement, Ed. Sociales, Classiques du marxisme, Parijs.
- FROIDBISE, C.,
1977 Vie Féminine et Femmes Prévoyantes. Comparaison de deux mouvements de promotion féminine en milieu populaire, licentiaatsverhandeling U.C.L.
- GAILLY, J.P.,
1978 Le mouvement ouvrier et la question urbaine à Bruxelles, licentiaatsverhandeling U.C.L.

- LORWIN, V.,
1966 "Belgium: Religion, class and language in national politics". Robert A. Dahl (Ed.), Political oppositions in Western Democracies, Yale University Press, New Haven.
- MOUNIER, E.,
1978 La personnalisme, Coll. Que sais-je ?, P.U.F., Parijs.
- REMY, J.
1973 La dichotomie privé/public dans l'usage courant: fonction et genèse. Modèles culturels et pratique sociale, Recherches Sociologiques, 4: 10-38.
- REMY, J., L. VOYE en E. SERVAIS,
1978 Produire ou reproduire, Ed. Vie Ouvrière, Brussel.
- SPINEUX, A.,
1981 Forces et politiques sociales en Belgique, doctoraatsverhandeling U.C.L.
- TIXHON, O.
1978 Le logement collectif ouvrier dans l'agglomération bruxelloise. Production idéologique et infrastructure (1830 à 1919), licentiaatsverhandeling U.C.L.
- VOYE, L.,
1979 De l'adhésion ecclésiale au catholicisme socio-culturel en Wallonie (Belgique), Acten van de Internationale Conferentie over Godsdienstsociologie, Venetië.
- X.,
1970 Theologisch Lexicon voor de Praktijk. Handboek bij het gebruik van de nieuwe Katechismus. Deel X, Ed. Paul Brand, Hilversum.